Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (11705) | 1981 чылдың сентябрь 5, суббота | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 2 кеп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ КУРЛАВЫРЫ ӨЗҮП ТУРАР

Сентябрь эгезин — мал чемининг белеткелириниг изиг түлүк үе. Дыка хөй ажыл-агыйлар сигенни катап кеэп турар, силос культураларының болгаш тараа артынчыларының чылдазы — кадны түлүктээн.

ССРЭ-ниң ТСЭ-зинин дыңдаткаңы ёзугаар алырга, бистиң чуртувуста иниглээнбиле 59 миллион тонна сиген белететтинген азы эртеп чылдазындан 20 хуу ажыг болган. Украинаның болгаш Казахстанның ажыл-агыйлары ону белеткээр планын ажыр күүсеткеннер. Киргинаңда, Арменнада, Эстонияда болгаш өске-даа хөй-хөй республикаларда сенаж салыышкыны чедиишкинниг чоруп турар. Бо черлерде дыка хөй ажыл-агыйлар мал чемининг бүдүүлгезин адырлар аайы-биле индустриалдыг үндезинге чорудуп турар. Иниглээн-биле чуртта сенаж салыышкыны 53 миллион тонна четкен.

Кургаткан сиген далганы болгаш өскедээ кылымал ногаан чемнерни 5,7 миллион тонналыг белеткээн.

Силос салыышкыны үргүлчүлеп турар. Ону чуртта 47 миллион тонналыг белеткээн. Оон шынарыпче кол кичээнгей үглаңган. Бедик белоктуг үнүштерниң ногаан массазындан белеткээн болгаш фураж тараазын солуп турар силосче оваа кичээнгей салдынган. Ону 501,5 муң тонналыг белеткээн.

Чурттуң свёкла өстүрер плантацияларында мал чемининг белеткели база эгелээн. Үнүштер сыштарын ында белеткеп турар. Ону силостаары белеп, чаа турда мал база даажок чиир. Ынчангаш свёкла сывы база мал чеминге немелде курлавыр болуп турар.

(СЭТА).

НОГАА, КАРТОФЕЛЬДИ ЧИДИРИГ ЧОК АЖААП АЛЫР

Республиканың совхозтары бо чылын 19,2 муң тонна картофельди, 9,1 муң тонна ногааларны будүрер даалгалыг. Оон 6 муң ажыг тонна картофельди, 4 муң тонна ногааларны күрүнеге садар сорулга салдынган.

Ногаа, картофельдиң дүжүдү багай эвес.

Ынчалзажок ам безин, дүжүттү ажаап алып турарының үезинде, магазиннерде ногааларны эвээш. Чүге ындыгыл? Чүге дээрге белеткел оранизациялары совхозтарда бар ногааларны хүлээп ап, сөөртүп, магазиннерже киирер ажылды дыка багай организастап турар. Чижээ, «Кара-Хаак», «Барлык», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның өстүрген ногааларын хүлээдири-биле Садыг министерствозу болгаш Респотребсоюз-биле «чугаалажыышкынар» август 25-тен амга чедир уламчылап келген. Ооң үржуундан «Барлык» совхозтуң ногаа шөлдеринде чыгдынган тонна-тонна огурецтер, помидорлар, морковь, согуна, капуста хонук-хонуу-биле алдынмайн чыдып, үрелип турар. (Эрткен чылын ол-ла совхозка база ындыг байдал тургустунгаш, 600 ажыг тонна капуста, 40 тонна огурец үрелген).

Помидорлар, огурецтер — дүрген үрелир продукт, ынчангаш дүрген сөөртүү, садып саарары негеттинер. Ынчалзажок ук ажылды чер-черлерде ынчаар организаставайн турар болгаш ногаа шөлдеринге хүн-хүнү-биле, харын-даа неделя чедир келбейн баар белеткелчилер боттарының-на буруузу-биле баксыратканы ногааларга казылданы улгаттырып, совхозтарны улуг наражага таварыштырып турары канчап-даа таарышпас.

Садыг организациялары ногаа продуктуларын совхозтарның боттарынга барып хүлээп алырын чурумчуткан болгай. Ынчалзажок ону кайы-даа тала орта сагывайн турарындан продукцияның стандартка дүүшпези-биле болгаш казылданы улгаттырганы-биле холбашкан хөй янзы маргылдаалыг айтырыглар көдүрүлүп, эрткен чылдарда ышкаш, дүвүренчиг байдал база-ла катаптап турар. 1980 чылда, «Барлыктан» аңгыда, «Кара-Хаак» совхозка 500 тонна капуста, 30 тонна помидорлар болгаш 40 ажыг тонна огурецтер баксыраан. Ол бүгүнү совхозтарның боттарының каражазы кылдыр санаан, а садыг организациялары ол дээш кандыг-даа торгаалга ажаашпаан болгаш ындыг байдалдың бо чылын хевээр артып, уламчылап турарыгдаа таварылга эвес. Садыг министерствозунуң болгаш Респотребсоюзтуң удуртукчулары бо бүгү четпестерни дарый чайладырының, совхозтарның шөлдеринде ногааларны ой-шаанда бүрүнү-биле сөөртүп алырының болгаш чурттакчы чонга садарының дээштиг хемчегларын алыр ужурлуг. А совхозтар, бодунуң эзлчээнде, ногааларны эки сорттап, оларны машиналарга чүдүрер кижилерни тускайлап, хүлээп алыр-дужаар пунктуларның ажылын эжижидип, кол участоктарга харыысалгалыг эштерни тургузар херек. Маргылдаалыг айтырыглар үндүрбези-биле ногааларны садарының нерээзин чаргаш, продукция дужаар хүннерни аңаа тодаргай айтыры чугула.

«Картофель ажаалдазын ой-шаанда болгаш шынарлыг чурудар, үрезиннерни урар болгаш картофельдиң аъш-чем фондуларын тургузар талазы-биле хемчегler дугайында» доктаалды республиканың Министрлер Чөвүлели каш хонук бүрүнгаар хүлээп алган. Совхозтарга картофель казарынга шеф дузазын көргүзерин Кызылдың болгаш өске-даа хоорайларның, чурттакчылыг черлерниң бүдүүлгe, албан организациялар коллективтеринге ук доктаалда дааскан. Совхозтарның удуртукчулары бо айтырыгны зң шыңгыызы-биле көөр ужурлуг. Бирги эзлчегде шефтеп келген коллективтерни хүлээп алырынче, оларны чурттаар чер, аъш-чем, долу ажылбиле хандырарынче кол сагыш салыр херек. Коллективтерге бердинген даалгаларга дүүштүр участоктарны үлээр, ол участокка ажылды харыылаар кижини томуйлаар, картофель ажаалдазының шынарын хүн бүрү контрольдаар. Ажылдап кылырының нормазын гектар-биле эвес, а продукцияның центнери-биле хемчээри чугула, ол хемчег ажаалданың шыңарын экижидер.

Совхозтарның удуртукчуларының болгаш специалистериниң бирге дугаарында кол сагыш салыр чүүлү — боттарын үрезиннер-биле четчир кылдыр хандыртынып алыры. 1982 чылда олуртурунга 7600 тонна үрезин херек. Картофель үрезинин уруп алырының даалгаларын ыракта ажыр күүседиптер арга чамдык совхозтарда бар. Районнарга совхоз бүрүзүнүң үрезин-биле четчир кылдыр хандыртынганын хынап көөр болгаш ол ажылды кылбайн чыткаш, картофель садарын болдурбас.

Ооң-биле чергелештир картофельдиң сывын черге кагбайн, мал чеми кылдыр ажаагаш. АВМ-нерге тырттырар азы силостаар херек. Бо талазы-биле чөөн-хемчинчилер эки эгелээшкинни үндүруп, бүгү совхозтарга картофель сывын чыгташ, «Тыва» совхозка силостаарын шиитпирлээн. Ол инициативаны өске ажыл-агыйлар база деткип, ынчаар кылыр ужурлуг.

Картофель ажаалдазын узамдыктырбайн, организастыг чоруткаш, сентябрь 20-ге чедир бүрүн доозар төлээде, совхозтарның болгаш садыг, белеткел организацияларының удуртукчуларының демниг шалыпкын хөделиишкини, районнарның, совхозтарның партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының организакчы, мобилизакчы күжү негеттинер апаар.

КЫСКА ХУУСААДА

Ол хүн Таңды-Уланың эдектериниг агаар болганчок өскерлип турган. Чаъс бичии дымыраткан соонда хүн база катап үнүп кээр, хову-шөлдер алдын-сарала кылдыр чайнай бээр, а ооң соонда бичии болганда хат хадывышаан катап бүрген-ле келир.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары ол хүн күскү дүжүт ажаалдазынче бир демниг кирип, шөлдериниң тараазын кыска хуусаада ажаап алыр дээш бар техниказын № 1 хову турлаанга мөөнеп алган турда аңаа чеде бердивис. Совхозтуң механизаторларының удуртукчузу Александр Семенович Сазанов-биле ужуражып, ажыл-иштиң канчаар эгелээнинии дугайында сонуургап чугаалажырывыска, ол мынчаар харыылады:

—Бо чылын кончуг каңдаашкыныг болгаш, чазын чаштырган тараавыстың дүжүдү хирелиг-дир. Совхоз бо чылын нинтизи-биле 15 муң ажыг гектар черге тарылганы чоруткан. Ам ол черлерниң 10 муң ажыг гектарын мал одары кылдыр үндүр бижээн. Ам 5 муң 200 гектар черниң тараазын эвээш-биче-даа болза ажаап алыр дээш хову турлагларыче бир демниг үшенивис бо. Ол черлерден 900 тонна тараану ажаап алыр деп сорулганы боттарывыстың мурнувуста салган бис.

Чаа беш чылдың баштайгы чылының дүжүдү эвээш-даа болза комбайн-биле дорт кестирип аптар шөлдерниң тараазын эң кыска хуусаада бичии-даа чидириг чок ажаап алыр дээш совхозтуң механизаторлары бүгү аргаларын өөренип көргеш, мындыг түүнелге келген. Ажыл-агыйның тараа ажаар бүгү техниказын чаңгыс черге мөөнеэш, ажаалданы комплекстиг чорудар. Ынчангаш 20 комбайн № 1 хову турлаанга чедип келген, ооң баштайгыларыховуже үнгеш, чазыс сыптыг тараазын дорт кестирип эгелээн.

—Бүгү техниканы чаңгыс черге мөөнеп алгаш ажылдаарга черле таарымчалыг чүве бо. Чүге дээрге, үрелген комбайнарны септээр техника база чаңгыс черде, а кывар-чаар материалдар сөөртүр машиналарга база таарымчалыг. Оон башка совхозтуң үш хову турлагларының шүптүзүнга ажылдакчыларны четчелээр, комбайнерлериниң удуур-чыдар, дыштанып черлерни база аңгылап кылыр. Бүгү чүвени комплекстиг чорудуп турда тараанын чидирип-даа эвээш болур. № 1 хову турлазының тараазын долузу-биле ажаагаш, шүптүвүс өске бригадаже көже бээр бис —деп, совхозтуң хоочун комбайнери Билигин Доңгак чугаага каттыштыы.

Шынап-ла бо тараажылар берге чылдың күскү дүжүт ажаалдазынга бүгү талалыг эки белеткенген. Дорт кестирген тараанын сараңын ол дораан-на чүдүргеш, фермаларга чедирип эгелээн. А алдынган тарааны шаңче сөөрткеш, ооң экизин ылгаап, кургаткаш, үрезин кылдыр үруп ап, а өскезин мал чеми кылдыр белеткеп эгелээн.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң хоочун комбайнерлериниң бирээзи Билигин Доңгак бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазының баштайгы хүнүнде тараану дорт кестирер талазы-биле планын 120 хуу күүседип; комбайнар тараану дорт кестирип турары.

Авторлуң фотолары.

ШАЛЫПЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Кызылдың бир дутаар автотранспорт будүрүлгеэнинде он бирги беш чылдың бирги чылының эгезинден бээр эки ажылдан келген коллективтер эвээш эвес. Олар будүрүлгеде калбарган социалистиг чарышка база идепкейлиг киржип турарлар.

Шак ындыг ажыл-ишчи тура-соруктуң ачызында олар мурнакчыларның одуруундан үнмейн келгеннер. Шалыпчыларның аразында И. Д. Мельниченкога удуртқан чолаачылар бригадазы база бар. Бригадада он кижи ажылдап турар. Олар көдээнин ажыл-ишчилеринге, үдетпүр топтеринге, тудуг шөлдеринге хөй-хөй чүктерни чедиргеннер. Бригада кежигүнерин колдуундала ыяш материалдарын, нефть продуктуларын сөөртүп турар. Эрткен айларда чүзү сөөртүүнүң болгаш сайгарарының планын олар ажыр күүсеткен.

Бригадир Иван Дмитриевич бо будүрүлгеге хөй чылдарда ажылдап келген дүржүлгалыг чолаачы. Ол бригадирлеп ажылдааш база элээп апарган. Ынчангаш ай планнарын хуусаазында күүседип алыр дээш бригада кежигүннерин билдилиг улуртуп, оларның ажылга бот-харыысалгазын бедиткеп.

(Бистиң корр.).

Куженишкинниг ажылдаар

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хосту» совхозтуң Эйлиг-Хем салбырында малчыннар малга чем белеткээр ажылга иденкейлиг киржип турарлар.

Республиканың мурнакчы малчыннары Март-оол Күдерээл, Валерий Чымбыл-оол, Март-оол Комбу, Инпокентий Санчы болгаш Эрес-оол Кереэмей тус-тузунда 10 ажыг тонна сигенни белеткээн болгаш ам-даа немей кылыр дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Улуг-Алаак, Муңгаш-Алаак болгаш Качы деп черлерде хөл-биле сиген кезер 5 звено үргүлчү ажылдап келген. Дайынчы Бичe-оолга, Юрий Ооланка баштаткан звеноолар эки ажылдап турар.

Салбырда нинтизи-биле 300 тонна сигенни бо хүнперге чедир белеткээн. Эйлиг-хемчилер бойдустуң аас хүннерин чоп ажылап тургаш, ам-даа күженишкинниг ажылдаарлар.

Кертик-оол ЭРЕНЧИН, учетчик.

НЕЙТРОННУГ БОМБА ТУРБАЗЫН!

НЬЮ-ЙОРК. Род-Айленд штатта хөй-нинтя, профэвилел болгаш шажык организацияларының төлээлекчилерин катыштырган эвилел нейтроннуг бомбаны будүрериниден ойталаарынче АКШ-тың администрациязын кыйгырган. Боочепсектерге болгаш чепсегленишкинниң дүжүрериниг контрольдуң талазы-биле чугула дугуржуушкинзирни чедип алырынче бодунуң күженишкиннерин утландырарының орнунга америк администрация америкавирныш санаалоналың херекке албайн, оон туружук эвилелчилер-биле безин сүмелешпейн, ол чаа араатанзыг чепсекти калбартыырыче кирээнер дээш-дир деп, эвилелдиң медеглелиде демдеглээн.

Ол чепсекти будүрериниг дугайында шиитпирни Хиросиманы бомбалаанының 36 чыл оюнуң хүнүнде чарлаанын кижи төрелгетенни дорамчылааны кылдыр адап болүр.

Нейтроннуг чепсектиң бүгү хевирлерин будүрериң дор-дораан соксадырын болгаш хөй миллиард шериг бюджедин кызырарын АКШ-тың чазаандам ол эвилел негээн. Боочепсекти эңдерилдирериниге барып турар акша-хөреңгилерни кижилерни ажыл-биле хандырарынга, идыыларга дуаалаарынга, энергиявың чаа дөстерни дилеп тыварывыга болгаш бойдусту камгалаарынга ажылгаар ужурлуг деп, эвилелдиң медеглелиде айыткан.

ЛОНДОН. Нейтроннуг бомбаны массалыг будүрери боочепсекти улам эңдерилдир будүрериниң чаа-үе чадазынче делегейни кинр чыгаарынга кыжанып турар-дыр деп, көскү англия профэвилел ажылдакчызы Фрэнк Свифт медеглээн.

Ол айылдыг ондакка чедирер базымны Рейганның администрациязы «совет шериг кыжанын» дижир күүлүг суртаалчы кампанияның девии-биле кылган деп, ол чугаалаан. Ындыг бадыткалдың барымдаа чогу бөгүн кажангызындан-даа артык илдең апарган. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарының оруунче делегейни эңдирер, чепсегленишкинни дүжүрериниң болгаш янзы-бүрү социал-экономика системаларлыг күрүнелериниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуиназашкынны быжыглаарының талазынга боттуг бурунгаарлаашкынны чедип алыр дээш чүткүлдүг болгаш чайгылыш чок күженишкиннерни салып турар

Хүннүң айтырыынга интервью

БАР АРГАЛАР АЖЫГЛАТТЫНГАН БЕ?

Улуг-Хем — республикада эң хөй малдыг, улуг район. Ында ыяыстыг бода мал 12446, хой, ошку 169883, чылгы 2132, төве 339, хаван 5668 баш. Районнуң малчынары эрткен кыштан багай эвес түңнелдиг үнген. Бүгү чүзүл малдың өлүп хораары 1980 чылга деңнээрге, 2770 башка ажыырылган. Район шиитизибиле төрүүр 100 хойга оналаштыр 73 хураганы мендп намгалап алган азы эрткен чылдыындан 16 хураган хой. Оң бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында Улуг-Хемниң ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының планныг онаалдазын 105,9, эътпин—94, дүктүүн 139,6 хуу боттаңдырган.

Амгы үеде улуг-хемчилер нинтиниң малыига чем курлавырын тургузар дээш, республиканың бүгү ажыл-ишчилери ышкаш, улуг күженишкинниг ажылдап турар. «Шынның» корреспондентизи Куулар Арактаа Улуг-Хем районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныги Валентин Васильевич Хангаевтен районда мал чемнерни белеткеп, өдек-кыштаг сентелгезин кинчаар чорудуп турарының дугайын чугаалап бээрин дилээн. Оон интервьюзуп мооң адаанда парладывыс.

— БО ЧАЙ мурнуку чылдарныңдан артык берге, эң ле кандаашкынныг болган. Өен үржуундан тараа үнмээн. Сиген шөлдериниң өът-сигени хирелиг болган. Суттаттыг черниң дүжүдү база хирелиг. Ынчангаш нинтиниң малын чем-биле хандырарынга ыяры, берге байдал тургустунган.

СЭКП обкомунуң III пленумунуң мал чемнери белеткээр талазы-биле шиитпирлерии боттандырар дээш, база оон соонда республиканың бүгү ажылчы чоннарынга парган обкомунуң Кыйтырыын өзугаар партия райкому, райкүүскөм, ооң кедээ ажыл-агый эргелели районда байдалды өөренип көргеш, мал чемнери белеткээринииң болдунар бүгү аргаларын ажыглаарыныче ажыл-ишчилерни, албан организация, будүрүлге черлерни, хоорайның болгаш суурларның чурттакчыларын, школачыларны, пенсионерлерни мобилизастаанывыс ачызында мал чемнериниг белеткели хайныышкынныг чоруп турар.

ЧАРЛАТТЫНГАН ийи шалыпчы айларның дургузунда элээн чемнер белеткеттингеп. Сентябрьның 1-ге чедир районнуң ажыл-агыйлары сигенни 10142 тоннаны, сенажты 1415 тоннаны, силосту—5500, витаминниг сиген далганын 670, будук-бүрүнү 2200 тоннаны белеткеп алган. Машинизтехниканы ажыглап болур сиген шөлдери ам колдуунда доозулган. Ынчангаш сиген белеткээри берге черлерже шилчээн. Арыглар иштинде, хараганнар аразында, орук-тар, буга-сумуннар кыдында арткан черлериниң сигенни хол кадыры-биле кезип эгелээн.

Эпчок черлерде ам-даа эвээш эвес сиген бар. Ону бүрүү-биле кезип белеткеп, мал кыштагларынга чедирер хемчегларни ажыл-агыйның мал чемнерни белеткээринге хожудан турары от-сигенниң шуут чогунда эвес, а сиген белеткекчилерибиле ажылды четпес организастаанында. Оон аңгыда бир кол чылдагаан от-сиген ам-даа эки үнүп, далашкан хөрээ чок дээр хөөннер барында-дыр. Хожудан турар ажылагыйлар иштиниң малынга чем курлавырын тургузар дээш, сентябрь айда эң-не күженишкинниг ажылды чорудар ужурлуг.

ВИТАМИННИГ сиген далганы эң-не хоолулуг, үлелбее чем дээрэи билдингир. Ону белеткеп алырының болдунар аргалары улуг. Ынчалзажок АВМ агрегаттар ажыл-агыйларда чогуур күүзүү-биле ажылдавайн турар. Белеткээр далганның планын чаа-ла чартының ажырып турар чорук оон хереглиэ болур. «Улуг-Хаяа» ийи АВМ агрегаттың бирээзи эпти-ле үрелир, ынчангаш орта ажылдаваан. «Найырал» совхозка бир агрегат үрелгеш, херек артык кезек чогундан эй ажыр ажылдаваан, ам-даа апаа турар. Артык кезектер талазыбиле ажыл-агыйлар Сельхозтехниканың Кызылда район-нар аразының каттыжышкынынга улуг негелдеин салып турар.

РАЙОННУҢ ажыл-агыйларындан шүптү 100 ажыг кижи Омск областа сабан белеткеп турар. Оларның планы 6000 тонна. Амга чедир 2000 ажыг тонна сабанны тырып боодалдаашаа, демир-орук станциязында чедиргеп. Оон 1150 тоннаны Мичуринскиле экКеп дүжүргеп болгаш 170 тонналы ажыл-агыйлар боттарында сөөртүп алган.

Кылган санаашкыннардан алырга, район нинтизи-биле сигенни 16—17 муң, сенажты 2,5 муң, силосту 10 муң, витаминниг данганы план ёзугаар, будук-бүрүнү 6 муң тонналы белеткеп ап болур. Ону чедип алыр дээш улуг-хемчилер ам-даа күженишкинни кошкатпайн турар.

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭРИ-БИЛЕ чергелештир, өдек-кыштаг сентелгезин чорудары чугула ажыл. Районнуң ажыл-агыйларының малчынары эрзинчилериниң кыйгырыын ёзугаар кыштаг сентелгезин чазын-па чоруткан. Оон түңнелинде районда мыйыстыг бода малдың 58, хой, ошкунуң 286 кажаазы, малчыннар чурттаар 600 хире бажың, суг кудар 380 сава, 38 кудук холдан үндүр сентеттинген. Ам ажыл-агыйларда шүптү 11 звено өдек-кыштаг сентелгеан кылып чорун турар. Кол күштер чемнер белеткелинде хаара түттүнган болгаш, амдыызында өдек-кыштаг сентелгезинде механизастаттынган улуг бригадалар чок. Оларны моон соңгаар тургузар апаар.

ТАҢЫЛБЫР:

Мал чеминиң белеткелиниң болгаш өдек-кыштаг сентелгезиниң районда ниити байдалы үстүнде интервьюдан билдингир-дир. Ынчалзажок чамдык четпес чүүлдерни маңаа айтыры эргежок чугула. Чемнер белеткелиниг, ылаңгыя будук-бүрү кезии боодалдаарының темпизи сөөлгү үеде дыка кудулаан. Ам будук-бүрү белеткеп турар ажыл-агый чок. Ол ышкаш бугасумуи, оруктар кыдыышың, арыг нинтиниң, хараган аразының терең сигени ам-даа кестинмээн чытпыпаан. Көк-Чыраа бажының бора талдар кыдыында сиген чамдык черлерде мырынай чыттыр үнгүлээн. Машина-биле кезер черии ажаап апкан. А талдар аразының сигени хевээр арткан. Оон ыңай «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырынче ээр оруктан эгелээш, Торгалыг суурга чедир, буга уиунүк чаагай сигени кестинмээн. Кезип апарган люцерна шөлдериниң кыдыларында буганың сигенни каапкан. Чүгле бистиң чораан черлеривисте безин ындыг-дыр. Өске черлерден-даа ону көрүп болур. Ындыг болганда, ол чаагай сиген кестинмейн артпазын дээш, хыналда, рейд кылып, ону ажаап алырының хемчегlерии алыр херек.

Өдек-кыштаг сентелгезиниң үстүнде айыткан саннары чазын-на алдынган. Ам чаагы сан-медээ районнуң көдээ ажыл-агый эргелелинде чок. Бети дээрге-ле ам-даа 9 шиек кажаазын, 56 хой кажаазын, малчыннар чурттаар 148 бажыңны, 5 кудукту сентээри негеттинии турар. Херек кырында бо кажаа-хорааны сентээр бригадалар тургустунмаан. Ажылдап турар 11 звеконда колдуунда-ла пенсионерлер кирген. Олар чүгле аймаар сентелге кылып болур. Эң-не дүвүренчиг чүве болза районнуң ажыл-агыйларында бар 7 чем цехтериниң чангыыы-даа белеп эвээш. Ону сентеп турар кижи чок. Эрткен кыжын оларның чүгле ийизии ажыглап турган, өскелери ажылдаваан. Бо чылын бода ол чорук катаптаар чадавас. Чем хөвар бо кыжын чем цехтерии бүрүн күүзүү-биле ажылдадып, бөдүүн чемнерии чүгле болбаазыраткаш, малга бээр херек. Кыштаг сентелгезинче ажыл-агыйлар амдыызында кичээнгей салбайн турары тодаргай. Ону ам соңгаарладып болбас.

«Хөй-нинтиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле албанга шылгарааны дээш» медаль-биле Б. Ш. Сааяны шаннаар дугадугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Албан-хүдээлгезин күүседип турган үезинде коргускеии дидим болгаш шиитпирлиг хөделиишкиннери дээш Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң иштики херектер килдизиниң милицияның участок инспектору, милицияның улуг лейтенантызы Болат-оол Шарапович СААЯНЫ «Хой-нинтиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле албанга шылгарааны дээш» медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүүзиден шаннаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва. 1981 чылдың сентябрь 3.

Беш чылдың кижилери

АНЫЯК АЖЫЛЧЫННЫҢ БОДАЛДАРЫ

КЫЗЫЛДЫҢ алгы заводунуң кол инженери В. И. Скороходовка эрттирилге өрээдинге телефон долган турда ужуражы бердим. Кайыын келгенимни чугаалаап, ол будурулгеге үр чылдарда ажылдап келген мурнакчылар дугайында очерк бижиир деп турарымны дыннаттым.

— Суваның бригадазында аныяк слесарь бар. Чогум-на мактап болур кижи ол. Мурнакчы кижилериве бирээзидир — дээш, ооң ат-сывын адаап, ону кайын тып ап болурун айтып берди.

Баштай-ла бригадир Б. М. Суванга душтум. Даштындан көргө томаанывы ажаок, шиптиг кончут чугаакыр эвес ышкыр. Ол ажыл-херээн какпы ышкыр:

— Бригада кежигүннери чыл эгезинден бээр багай эвес ажылдааннар. Айлар планын ажыр күүседип, барык 115—120 хуу күүседин келдивис. Үстүкү каътта үш бригада бар. Бистиң ажылывыстың баштайгы операциязы моон эгелээр. Бо машиналарның дузазы-биле дуктү дыттырган, ооң соонда ойгеш. идиктин үлегер-майын белеткеп алыр. Артканын адаанда каъдынга кылыр. Идик белеп болгуже чедир элээн каш операцияларны эртер — ажылывыс белеп эвес болдур ийин. Ылангыя бүгү-ле ажылды техника дузазы-биле кылыр болганда оларның үрели бээр чорууп баш удуң болдурбазы кончут чугула. Бистиң бригадавыста ол ажылды слесарь-машинист Данай-оол Артына хамыдап турар.

Кол инженериң менээ сүмелээн кижизин бригадир база катап адады. Ол аныяк кижи заводтуң адакы каъдынга ажылдап турда ужуражы бердим.

Данай-оол Донгакович Артына бо будурулге черинге ажылдаашкы дөрт чыл чедип бар чоруур. Ол маңаа келир мурнунда Усинскиге трактористей турган. Төрээн черинден чоруткаш, Шушенское суурнуң № 20 кодээ профтехучилишезинге өөренип кирип алган. Училищиниң слесарьлар курузуун чедишкинниг доозуп алгаш, Кызылдың алты заводунга ажылдай бергеи. Баштай слесарьлап турган. Техникага сундулуг кижи дүк дыраар, өөр машиналарның тургузуун будуу өөренип ап, машинистерниң ажылынга дузалажып чорун турган, ону элээп шиңгээдип ап-вер-биле кышкы үеде үрелиишкиннер бо-ла болу бээр. Ону тодарады чугаалаар болза, кыжын машиналарга бүс хой келириниден (цех ишпиниң бузу-биле холушкаш) дүк эмин эрттир өткеш, машиналарның диштерине долганшкаш, мыртына бээр. Машинист кижилер бо таварылгада кончут кичээнгейлиг болбас болза, ынчан үрелиишкин болуру чайлаш чок апаар.

Слесарь-машинист Д. Д. Артына ажылдың будурүкчүлүүнге шаптыктыг база бир чылдагаан чугаалады. Ол болза, будурулге чанында улуг котёлдун үрелип турары-дыр. Ол орта ажылдавайн келгеп. Будурулгениң туруш чок ажылдаар чоруу ооң дөрт хамаарыкшыр болганда ол үрели бээрге-ле база туруп алыр. Бүс кээри үзүктелирге-ле үстүкү каъттың үш бригадазы «дыштаныр» эгелээр. Чамдыкта шуут будун хүн-даа ажылдавайн баар. Бо таварылгада план күүседир сорулга-биле дыштаныр хүннерде суг ажылдаар ужурга Б. Суван, Г. Огуренко, М. Контратова удуртқан бригадалар таварыжын турар. Олар ыйлыг байдалдан ам-даа үштүнмаанаар.

МЫЙДА кол айтырыг — кадрлар дугайы. Алгы заводунда мынчага чедир кол механик чок, котёлда база механик тыпшаап. Ында ажылдап турар кижилер ажылга харыысалга чок болуп келген. Ол ажылчынарның арасында ажыл шагының үезинде арагалаар кижилер база бар. Үрелиишкиннер чогум-на ындыг кижилерниң буруузу-биле болуп турар.

Үстүнде чугаалаанывыс четпестер түгле Д. Д. Артынаны эвес, а будурулгеде өскө-даа ажылчынарны дүвүредип турар. Ол ындыг болууру чоп. А Данай-оол Донгакович түгле бодунуң хүзөнген ажылынга мергежилдиг эвес, а өскө эптерни солуп шыдаар мөзүлүг. Ол канчакчы мергежилди эки шиңгээдип алган. Ону кылып турар кижини чамдыкта солуп, ооң орнунга-даа ажылдай бээр. Шынап-ла тутканда кылбазы чок, угаан-бодалдыг-даа, ус-шевер-даа кижи чорду. Шак ындыг төлептиг, ажылкынчи боорга коллектив хүндүлээп, ооң көрек чүрүүн заводтуң хүндүлел самбырызынга ийи чыл улаштыр киирип келген. Аныяк кижиниң амыдыралчы намдарын кысканыбле чугаалаарга ыңгыг-дыр.

Ш. ДОРЖУ.

Волгоград чоогунда Волганың СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг ГЭС — чүртүүн Европа кезээнде эң-не улуг гидроэлектростанция болур. Бо чылдың сентябрь 10-да ону дозу күүзүүнче киргенинин 20 чыл ою болур. Ол үеге чедир 227 миллиард киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрер.

Чээрби чыл дургузунда оон киргеп оруулгазы — электростанцияны тударынга үндүрген чарыгдалды дөрт катап ашкан. Ук ГЭС-тиң тогу ССРЭ-ниң Чаңгыс аай энергия системазының электри дамчыдар бедик вольтулуг шүүмүнче кирип турар. Электри энергиязының бот-үнезин чиигедир дээш станцияның коллективи улуг ажылдарны кылып турар. Амгы үеде бир киловатт-шак энергияның бот-үнези 0,1 копеек. Ол дээрге чүртүүн Европа кезээнде эң эки көргүзүг.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг гидроэлектростанцияның суг шыгжамырлары чүртүүн Төп районнарын, Волга чоогун, Донбассты чиик электри энергиязы-биле хандырар арганы берген. Адакы Волгага судноолар чоруурун экижиткен. Волга ыдыының болгаш Каспий чоогунуң кургаг черлерин суггарарынга база улуг идигни берип турар.

ЧУРУКТА: Волганың СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг ГЭС-тиң мурнакчы гидроэнергетиктери (солагай талазындан) — слесарьлар Г. Ф. Барышников, А. П. Калмыков, И. Г. Костенко, А. И. Костенко, М. И. Сыпков олар.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВХОЗ-БИЛЕ ХАРЫЛЗААЛЫЫНДАН

Чадаана хоорайдан «Искра» совхозче утпаан чазаглыг орук-биле чоруп орарга хем кыдыында сүт-бараан фермазының кыштаа ырактан-на көстүп келир. Ферманың чанында дамырак кара сугну кежерге, ногаан өт-евгенниг алаак бар. Ында Бажын-Алаак ортумак школазының өөредилге-будурулге бригадазының турлаан тургускан.

Бо өөредилге-будурулге бригадазын тургускандан бээр он чыл ажыл чоруур. Школа биле совхоз бижиг харылзаалыг болганындан, ооң материалдыг баазазы чыл бүрүде быжыглы келген. Сөөлгү чылдарда бо «Дүжүт» бригадазын күш-ажылдын болгаш дыштанылганың лагери кылдыр эде организастаан.

Кайы-даа сезонда өөреникчилерниң совхозунга дузазы улуг. Өөредилге чылы төкери билек, 7—9 классчың оолдар, уругларының баштай кыштаглар белеткелинге, хой кыргылдазынга болгаш чуулдазынга киржири чаңчыл болу берген. Бо чылын 15 коданның кажаларының керженин коптарган. Ногаа ажаары-биле чергелештир мал чемнин белеткелинге олар идепкейлиг киришкен. Бригаданың кежигүннеря 17 тонна чайгаар үнген сигенин хол кадыгыбиле кезип белеткээн. Будурбүрүнү 14 тоннаны бөодалдаап хүлээткен.

Яңы-бүрү ногааларның өзүмнерин чазын совхозтуң огород бригадазында өстүрүп турар. Өөреникчилер ооң помидорнуң, капустаның өзүмнерин алгаш, май 20 үезинде боттарының тускайлаан участоктарынга олуртуп алырлар. Бо чылын капустаны 3 га ажыг, помидорбу 0,3 га, картофельди 20 га чергерге тараап. Ооң аңгыда хөй чылдыг сигенин бо чылын 3 га черге тарып өстүргеш, гадан 15 центнер дүжүттү ажаап алганнар. Турлаг чанында олурткан картофельдиң, капустаның болгаш помидорнуң өзүмнери дең-дескн. Бо чылын орай быжар капустаны хөйнү тараап. А эрте быжар капуста дыка чаагай үнген. Ону шагда чемге ажыглай берген.

— Маңаа уруглар-биле чедип чыл ажылдан келдим. Бо үенин дургузунда бригада ажылын чемелетпейн келген. Уруглар, оолдарның ногаа өстүрериге сонуургалы улуг болгаш чылдын-на бедик дүжүттү ап турдулар. Чижээ, эртекен чылын капустаның дүжүлү гектардан 120 центнер болган. А помидор гектардан 150 центнер алдыган. Ногаа шыгжаар таарымчалыг чер база чок. Ону садар чер база тывылбайн баар үүве чорду— деп, өөредилге-будурулге бригадазының удуртукчу башкызы Дутаржап Дембирелович Хомушку чугаалады.

Күш-ажылдың болгаш дыштанылганың бо лагеринде ажылды организастаапы эки. Баштайгы сезонныг өөреникчилери июньдан—июлга, ийигиан — июльдан — августа, а дараазында белүк сентябрьга чедир ажылдаар. Белүк бүрүзү үш звенога хуваттынган. Звеноолар тускай удуртукчулуг. Олар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Өөреникчилер чүгле дөрт шак ажылдаар. Арткан хостут үезин план ёзугаар эрттирип турар.

Школада өөредилгенин, күш-ажыл болгаш мөзүг-шынар кижилдилгезинниң шыпарын бедидёри, башкыларның болгаш өөреникчилериң күш-ажылының түннелдерин үнелээрде эрең гейлээр чорукту чайладыры, өөредилгениң харылзаазын херек кырында быжыглаары, пиитилелге ажыктыг күш-ажылга школачыларны белеткээрин экижидеп бөтүн түгүлә болуп турарын партииниң XXVI съездизиниң соруглаларында онзалап айыттынган. Ёзулуг күш-ажылчы коллективке бо бүтүнү чедип ап болур. Шынаплә, республиканың өскө үлегерлиг бригадалары-биле бир дөмей. Бажын-Алаак ортумак школазының өөредилге-будурулге бригадазы күш-ажылдың болгаш дыштанылганың база бир кол хевири болу берген. Ында ажыл организастыг. Өөреникчилерни дурзулгалыг башкы Д. Д. Хомушку удуртуп, яңы-бүрү ногааларны канчаар ажаарын айтып, өөредип келген. Өөреникчилер ажылын чыл санында бедик көргүзүлүг деп үнеледи, 1979 чылда РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң, 1980 чылда комсомол обкомунуң хүндүлел бижиктери база «Беларусь» трактор болгаш оске-даа үүлдер-биле шаңнаткан. Москваже 30 өөреникчи аянчорук кылып, ийи чыл улай чораан. Бо чылын база ол хире оолдар, уруглар путёкалыг Москваже экскурсиялаар.

Өөреникчилерниң хостут үезин эрттиреринге таарымчалыг байдалдарны тургускан. Делгем ёзөлдө телевизор белен. Кино доктаамал турар. Тус-тус командалар, звеноолар аразынга волейбол, баскетбол болгаш биллярд дээш чергелиг спортчу оюннарны организастаг турар. Өөреникчилерниң аъш-чем-биле хандырылгазы база эки. Удуур ёзөлдерде орун-дожек четчир. Ол бүтүнүн арыг-силиин өөреникчилер боттары хайгаараалга ап, хирлени бээрге-ле боттары чуп ап турар.

Районнуң өскө школалары хамаарышкан ажыл-агыйлары-биле быжыг харылзаалыг ажылдап, үстүнде школаның дуржулгазын эдерери күзенчиг.

С. ЧООДУ.

Чоон-Хемчик район.

ТУДУГЖУ

Ынчан 1951 чылдың апрельдиң чылыг хүннериниң бирээзи турган. «Хендергези делгем боорга чурттаксай-ла берген-не мен» деп чоннуң ырлажып турары черде аалдарга солуп чугаа тарай берген: Хову-Аксында чер шинчилээр геологтар келген, ховар дээш бай-байлак тыпкан, ында тудуг-суур кылып эгелээн, «кижи бажы кизирт, аът бажы оргу». Чогум-на мынчыг солуп чугаалар дыннаш, алыс шевер холдуг Тумат Анчыевич Натпит-оол оглу Хуна-оолду эдерткеш, Хову-Аксынга чедип келгеш, баштайгы бажыңнарның тудуунга ажылдап эгелээн. Кобальтылыг черниң хоочун чурттакчызы 74 харлыг Самбыл-оол мынчаар сактып чугаалап олурар:

— Хуна-оол бо черге ажылдап келирде 15 харлыг бичии оол турду. Бичиизинге чалынмас, чидиг балды-биле чудуктар чокун турда улустан дүдак чок ажылдаар турду. Кижи өзер, кидис шөйлүр дижир, бо оол кёдизинде баргаш, туган тудугжу болур боор деп ашактар чугаалажып турлувус.

Шынап-ла хоочунналрның бүлгени дег, алызында барып, 1970 чылда Хуна-оол Туматович Натпит-оолга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты тывыскан. Тудугжуның ажылы берге-даа бол, буянныг, тургузукчу иш болгай.

— СЭКП-ниң XXIII съездиниң шийтпирлеринде «Тыва кобальт» комбинаттың тудуун онзалап айыткан турган. Тудуг-монтаж ажылдары ынчан ыңгыг-түлүк тургулаан — деп, Хуна-оол шала хүлүмзүрүп, сактып чугаалады — Ынчан 1966 чылды үдеп, чаа чылды уткуп турда, комбинаттың администрациязының үш каът улуг бажының дужаап турган бис. Соок дээрге ажыңнадыр үүве болгай. Улуг отту ужуткан, дөгеленип тургулаар бис.

Чогум-на мынчан опалубщик, бетонщик, арматурщик болгаш бызанчының холушкак мергежилин Хуна-оол Туматович чедип алган. Хүндүс тудугга ажылдаашкы, кежээлерде курстарга өөренип турган.

Бүгүү хүннүң хереглери Таңды-Уланың бедиктериниге алдын хаяа дыртып ойнай бергенде, Хову-Аксы суурга ажыл-ишчи хүн-даа эгелээр. Чылдың чылыг үезин дээрге тудугжуларга эң-не таарымчалыг, чогум-на ону ажыглаары чугула. Үженги тудугжу чылында хей-аътты, холу быжыг ажылдап чоруур Хуна-оол Ту

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйыныга хөй чылдарда үре-түнелдиг ажылдан келгени дээш, күш-ажылчы ачы-харыызазын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Освальд Рихардович **Адам** — түүйбу заводунуң ажылчыны.

Зоя Папагаевна **Аракчаа** — РСФСР чергелиг персоналдыг пенсионер.

Тамара Терентьевна **Артемьева** — шериг садыының Тыва директиязының экспедитору.

Елена Сергеевна **Белогривцева** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң санитарказы.

Анатолий Дмитриевич **Бочкарёв** — сельхозтехкүркомнуң районнар аразының Кызылда каттыжыышкыының ажылчыны.

Дора Гавриловна **Булгакова** — республиканың туберкулёзка удур диспансериниң амчы сестразы.

Татьяна Николаевна **Бякова** — пенсионер.

Мария Ивановна **Выгузова** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң техниктиг ажылчыны.

Нина Владимировна **Гриценко** — республиканың хөгжүм-шиин театрының кол бухгалтери.

Мильда Петровна **Даири** — Тыва АССР-ниң садыг министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылдакчызы.

Мария Прокопьевна **Евдокимова** — «Тыва септелге тудуг» трестиң механизация эргелелиниң улуг бухгалтери.

Мария Антоновна **Ефимчук** — Кызылдың аъш-чем садыының № 15 магазинниң ажылдакчызы.

Елизавета Устиновна **Иванова** — № 1 орук-тудуг эргелелиниң склад эргелекчизи.

Екатерина Петровна **Ворфоломеева** — Элегес-Аксы суурда пенсионер.

Константин Иванович **Дуванов** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Александра Савельевна **Куьмина** — Элегес-Аксы суурда пенсионер.

Валентина Михайловна **Марцинович** — Элегес-Аксы суурда пенсионер.

Лидия Максимовна **Фельдман** — Элегес-Аксы суурда пенсионер.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Кускепей Сандыпович **Дамбажык** — пенсионер.

Анайбан Доржуевна **Донгак** — пенсионер.

Чин-Хуа Ортуновна **Очур** — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Кок-ыс Ховалыговна **Түлүш** — райкүүскомнуң чуртталга-коммунал бүдүрүлге эргелелиниң техниктиг ажылдакчызы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сергей Хайдыбаевич **Багай-оол** — районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Мария Фёдоровна **Верзакова** — Туранда орук септелгетудуг эргелелиниң ажылчыны.

Тамара Фёдоровна **Капустина** — район эмнелгезиниң санитаркази.

Зинаида Ивановна **Козлова** — «Саян» совхозтуң зоотехниги.

Мария Харитоновна **Костенкова** — райкүүскомнуң бухгалтери.

Александра Чимитовна **Лама** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Мария Павловна **Никифорова** — райпонуң план кылдызының экономизи.

Татьяна Семёновна **Осипова** — Хадың ортумак школазының өөредилге эргелекчизи.

Александра Ивановна **Пищикова** — райпо ажылдакчызы.

Мария Антоновна **Поносова** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Эмилия Владимировна **Репих** — Сесерлиг суурда уруглар яслизиниң эмчи сестразы.

Наталья Афанасьевна **Сидоренкова** — Хадың суурда эмнелге пунктузунуң санитаркази.

Анна Прохоровна **Трушкова** — районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң склад эргелекчизи.

Иван Алексеевич **Шашкова** — районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң кочегары.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Екатерина Ивановна **Тарабрина** — район эмнелгезиниң эмчи сестразы.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

(Ленин аттыг совхозта)

Серенмаа Хереловна **Дүгер** — сакманчы.

Самандрий Шоюнзуновна **Ношпа** — ажылчын.

Амыра Сурасовна **Серендук** — пенсионер.

Севалбаз Секпеевна **Хорбаа** — сакманчы.

Серенбия Давыковна **Чамзы** — пенсионер.

Артём Алдынович **Чамыян** — пенсионер.

Маады Чолдак-Караевич **Эренчин** — пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың август 28.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● *СОФИЯ*

Сентември хоорайда кан хоолайлар будүрер заводтуң цехтериниң бирээзинге бүгү-ле агрегаттар болгаш машиналар кижиниң киржилгези чокка бот-тускайлаң ажылдап турар ышкаш байдал кижиниң сагыжынга тыптып кирип келир. Шынап-да кижилер көзүлбес. Ынчалаа-даа ол баштай көрген кижиге ыңчалдыр бодандырар. Өскедаа участоктарда ышкаш ында база будүрүлгеча ажыл-чорудулгазы хайныыкыныыт. Башкарылганың пульталарлыг тускай кабиналарда операторлар оларны удуртур, технологтуг бүгү шугумнарда механизмнериниң хөделиишкиннерин оортан аайлаштыр башкарар.

Будүрүлгени автоматчыткапының болгаш механизастаанының деңнелиннң талазы-биле бистиң заводувус Болгарияның ёзулуг амгы үениң болуп будүрүлгелериниң санында дүрүм ёзугаар кирер деп, оон директору Георгий Георгиев чугаалаар. Бо заводту Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле төлевилеп, тутқан ол фактыны онзалап демдеглексээр мен. ССРЭ-деп келген дериг-херекселдер тергиин эки будуштүүн практикага көргүскен.

● *БУДАПЕШТ*

Энергия кампалгазының Венгрияның Министрлер Чөвүделиниң түүлдүг деп көргени программаны күүседиринге бо алдыгы беш чылда 30 миллиард форинт акшаны берген. Энергияны чөп ажыглаарының херээнге бар курлавырларны илередир сорулгалыг хемчегларниң калбак комплекизин төлевилээн. Улус ажыл-чорудулгазы хайныыкыныыт. Башкарылганың пульталарлыг тускай кабиналарда операторлар оларны удуртур, технологтуг бүгү шугумнарда механизмнериниң хөделиишкиннерин оортан аайлаштыр башкарар.

Будүрүлгени автоматчыткапының болгаш механизастаанының деңнелиннң талазы-биле бистиң заводувус Болгарияның ёзулуг амгы үениң болуп будүрүлгелериниң санында дүрүм ёзугаар кирер деп, оон директору Георгий Георгиев чугаалаар. Бо заводту Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле төлевилеп, тутқан ол фактыны онзалап демдеглексээр мен. ССРЭ-деп келген дериг-херекселдер тергиин эки будуштүүн практикага көргүскен.

● *БУХАРЕСТ*

Румыниян Куджир хоорайында механика будүрүлгезинде автоматтыг арга-биле ажылдаар хеп чуур 200 мунгу машинаны белеткээн. Хеп чуулдазының дараалашкак ыңдыг дугаарлыг машиназы бо чылын ол будүрүлгенин коллективиниң пландан ажыр кылып үндүргени 450-ге кылыы база болуп турар.

● *ГАВАНА*

Делегейниң дыка хөй чурттарының туктарлыг он-он садыг судноларын Хосталга ортулуунга хүнүң барып турар. Чурттуң шапкы хемнүң орар экономиказынга эргежок чугуда техниктиг дериг-херекселдерни олар Кубага чедирип турар. Далайларны, океанларны кежилдир чоруп турар лайнерлер Кубадан бистиң оранывыстың бүгү-ле булунарынче кайгамчыктыг куба кат-чимистерни, никельди, таакпыны, ол ышкаш национал экспорттуң кол продуктузуу — чигирни алгаш чоруп турар.

Судноларга чигирни дүргеп болгаш илдик чок чүдүрерин хандырар сорулганы порт ажылдакчыларының мурнунга партия биле чазак тургускан. Матавеас можунуң порт хоорайы Пуэрто-Падрда чигирни саваа чонка чүдүрериниң специализастаан суг ортээлиниң ажылдакчылары бо чылын ол сорулганы шиитпирлээринге улуг улуг-хуузун киирген. Будүрүлгечи бүгү көргүзүглериин ажыр күүсеткеш, олар бүгү чурттa шак-ла ыңдыг суг ортээлдериниң ажылын хандырып турар коллективтериниң аразында социалистиг тарышка бирги черии эзээн.

● *БЕРЛИН*

Европага стратегтиг боочеңсектерни кызыгаардаарының болгаш ядролуг чепсектиг удурланыштыр турүүрүнүң деннелин чавыладырының айтырыгларын дугайты ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында чугаалажыышкыларын дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында чугаалажыышкыларын дугайында демдеглеп эртиртен. Чурттуң хамаарышпас чоруукун 36 чылын демдеглээн вьетнам улус буруугаар бүүрелдиг базым-биле чоруп орар.

Бүгү чуртка — соңгу талада даглыг Лангшондан мурнуу талада Камау оргуланштарына чедир — байырлыг хураллар болгаш митингилер болуп, оларны киржикчилери Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш чазаанның политиказын деткип турарын, революцияның идеалдарына шынчызыының дугайын, революцияның чаалап алышкынарын камгалаар, кыдат эжелекчилерниң болгаш империализмниң реаксылыг күштериниң чименишткиннериниң чогуур ойтур шавышкыны бээр деп шиитпирлиг чоруунуң дугайын медеглээн.

(СЭТА).

● *ХАНОЙ*

Вьетнам найысталдың дал ортузунда Бадинь шелге кижилериин хейү чалгып чыткан далай сагышка кирер турган. ВКП-ниң үндезилекчизи, вьетнам революцияның баштынчызы Хо Ши Мин хамаарышпас чоруктуң Декларациязын 36 чылдар мурнунда харын анва чарлаан. Республиканы чарлаанының хүнүн демдеглээр дээш ол төөгүдүг шелге муң-муң хаһойжулар чыылган.

Социалистиг Вьетнамның 50 ажыг миллион чоңу национал байырладын политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодуруглуунуңун байдалында демдеглеп эртиртен. Чурттуңун хамаарышпас чоруунуң 36 чылын демдеглээн вьетнам улус буруугаар бүүрелдиг базым-биле чоруп орар.

Бүгү чуртка — соңгу талада даглыг Лангшондан мурнуу талада Камау оргулаштарына чедир — байырлыг хураллар болгаш митингилер болуп, оларны киржикчилери Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш чазаанның политиказын деткип турарын, революцияның идеалдарына шынчызыының дугайын, революцияның чаалап алышкынарын камгалаар, кыдат эжелекчилерниң болгаш империализмниң реаксылыг күштериниң чименишткиннериниң чогуур ойтур шавышкыны бээр деп шиитпирлиг чоруунуң дугайын медеглээн.

(СЭТА).

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ЯУНДЕ. (СЭТА). Бангадан дамчыткының ёзугаар алырга, Төп Африка Республиканда эрге-чагыргага кирген шериг кижилер генерал А. Колингба баштаан «национал катап тургузуушкунуун шериг комитединэ» тургускан. Күрүне болгаш чазак баштыкының, а ол ышкаш камгалал министриниң хүдээлгелерин генерал бодунга алган. Подполковник Ж. Л. Г. Ямбала даштыкы хереқтер министриниге томуйлаткан.

Чуртта конституцияны күш чок болдурган, политиктиг партияларны хоргудаан. Банга хоорайның кудумчуларында болгаш шөлдеринде шериглер таңныылдап чоруп турар, күрүне албан черлерни хагдыган, магазиннер ажылдавайн турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Д. Дакоңу дүжүрерин Вашингтон күткээн чадавас дээрэни «Котидьен де пари» солун бижээн. АКШ-тың Төп Африкага холгаарлаашкыны. Африканың чамдык чурттарынга Франциияны солуур дугайында Рейганның администрациязының планын боттандырарының эгези болган туруп магат чок деп солун айыткан.

СОВЕТ ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ БЕЛЭЭ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Геология болгаш казар байлак дугайында совет авторларның бижээни 200 ажыг номнарны Финляндияның геологтуг эртем-шинчилел институдунга болгаш политехниктиг дээди школазынга белек кылдыр берген.

Ол номнарны «Даг байлаан казын тывар, болбаазыралын кылыр машиналар болгаш дериг-херекселдер» деп делегего ийи неделяда көргүскен. Совет культураның болгаш эртемнин Хельсинкиде бажыңына делегелгени ССРЭ-ниң эртем болгаш техника талазыбиле күрүне комитеди организастаан.

Хельсинкиде геологияның эргем шинчилел институдунуң директору профессор Калеви Кауранне белекти хүлээп алган болгаш геология база дар херээнин талазы-биле ийи чурттарның эртемденнериниң болгаш специалистериниң сыры кады ажылдажылгазының дугайында буянныг белектиң керечилеп турарын онзалап демдеглээн. Тайбының херээ дээш, бистиң улустарывыстың бот-боттарын билчириниң эрге-ажымына бараан кылдыр ийи совет эпиуктерниң белээ идиглиг болур дээрзин ол айыткан.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛИЗМ ДЭЭШ

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). «Тайбың болгаш социализм дээш. СЭКП-ниң XXVI съездиниң документилери болгаш материалдары» деп эргелиг номну Копенгагенниң «Тиден» деп ном үндүрер черии массалыг тираж-биле дамчыдыпда парлаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның эдлегелиг сорулгалары болгаш совет коммунистериң шуулганының эске-даа материалдары ол номда киргеп.

Совет коммунистери сорулгадып турар ээ чугула айтырыгларның тодаргай база хөлү анализин СЭКП ТК-ның Чикгээ секретары Л. И. Брежневтиң илеткелиниде кылган деп, Даниянның Компартиязының ТК-лының Күүскомунуң болгаш Секретариадының кежигүнү, СЭКП-ниң XXVI съездизинге ДКП-ниң делегациязының составында кээп чораан И. Нерлуйд номун кириилде түүлүнге демдеглээн. СЭКП-ниң Отчёт илеткели марксизм-ленинизмни улам ынай хөгжүткенин болур.

Илеткелдиң тайбыны быжыглаар дээш демиселди үргүлчүлээриниң айтырыгларыныга хамаарышкан кезектери делегейниң хөй-ниитизиниң улуг сонуургалын хайныктырган.

Тайбыны болгаш чавырлышкыны быжыглаарыныче угланган тодаргай инициативаларны Л. И. Брежнев съездиниң бедик видириниден көдүрген. Ол саналдар делегейниң чаңгыс-даа чурттуунуң национал эрге-ажыктарынга когарал болбайн, харын-даа бүгү күрүнелериниң эрге-ажыктарынга дүжүп турар.

Тайбының политиказыта Совет Эвилелиниң шынчызын, чугаалажыышкыннарны кызырынга күзелдиин, оон бедик деңнелге ужуражыышкыннарга олар онзалап демдеглээн.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧУГААЗЫ

МЕХИКО. (СЭТА). Чазактың ажыл-чорудулгазының дугайында чыл бүрүдеги чанчыл болган идегелди Мексиканың президентизи Хосе Лопес Портильо конгресске кылган. Амгы делегей байдалы дүшкүүрлүг чорук-биле, удур туржуушкуунуң күштелгени болган «соок дайынныы» катап ооскээни-биле тодаргайлаттынып турар-дыр деп, президент айыткан. Чавырлыышкындан дедир эргилиишкиннин херечилери болуп турардыр бис. Чепсегленишкиннерни эдере будүрериин бот-тускайлаң ажаар. Африканың мурнуу чүүнде кыптыкнан хосталгалыг демиселдин чалбыыжы империалистерни болгаш оларның чалчаларын сотка олуртуру.

А. РАЧКОВ.
(СЭТА).

ДЕПШИЛГЕЛИГ ХЕМЧЕГЛЕР

ДЕЛИ. (СЭТА). Ажылчы чоннар массаларының амыдырал байдалдарын экижидер талазы-биле улуг чедиишкиннери Индияның мурнуу талакы Керала штадында каттышкан фронтуунуң чазаа чедип алганын «Патриот» солун бижээн. Кооператив иштиледелер-биле демнежии алган, Кераланың эрге-чагыргаларының ап чоруткан хемчегларининг түңнелинде өртектерни өстүрбейн, чангыс хемчегге доктаадыры чедип алдыпган деп, хамаатты хандырылга министриниг оралакчызы Б. Мохантя дыңнаткан. Хүн бүрүде хереглел бараанналарының хувааларга системазы экижээн. Чоонуң эвээш өнчүлүг кезиин бирги чергениң эргежок чугула бараанналары-биле хандырар херекке каттышкан фронтуунуң чазаанның чогумчалыг дуржугазын хандыр өөренип көөр болган Индияның өске-даа штаттарынга ажыглаар херек деп, ол онзалап демдеглээн.

ХАНЫ ДҮВҮРЭЭЗИН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Делегей байдалының бакыларынды-биле база чепсегленишкиннерни эдере будүрериң күштелдиргени-биле холбаштыр ханы дүвүрээшкинии Швейцарияның Күш-ажыл партиязы өөредийзээн. Ортумак ыраккышылдың ракета-ядролуг чепсээн иептередир үүлгедиг-биле Европага ядролуг күүнүг улгаттырар, колдуунда Европага ажыглаар нейтроннуг бомбаны долу хемчээлге будүрериң эгелээр дээн америк чазактың шиитпири бүгү делегейге тайбың хөрээнге кедергей аныылдыг болгаш бистиң Европаны ядролуг чевег болдурар кыжаныышкыныг болуп турардыр деп Швейцарияның Күш-ажыл партиязының Политбюрозунуң хуралынга хүлээп алган резолюцияда айыткан. Каттышкан Штаттар доругбиле болгаш бодунуң чалчаларының хузаазы-биле Чоонну Чөөн чүкке, Азиига, Африкага, Латин Америкага өнүк чонгөлерни удаа-дараа кылбышаан, чепсектиг чаа месилдежиишкиннерниң кыжаныышкының күштелдирип турар.

Чепсегленишкиннерни эдере будүрерик мооңдактаар, ядролуг халаптыг болдурбас дээш базымнарны кылырынче Швейцарияның Күш-ажыл партиязының чуруттуң чазаан кыйгыган.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конгоның Күш-ажыл партиязының (ККП) Төп Комитединг делегей байдалының чидиглеңгени-биле холбаштыр ханы сагыыспыралын илерейлээн. Делегей байдалының чидагленгени — империалистиг күштериниң удуг хемчээлдиг шавар халдашкыннарының түңнели-дир.

Ангола удур Мурнуу-Африка Республиканың расистериниң чепсектиг агрессиязын ККП ТК-ның элчелиг плевумунуң түңнел дыңнадыында шыгыы бүрүү шапкан. Мурнуу-африка агрессорларның шериглерин Анголадан доп-дораан үндүрериң Каттышкан Нациялар Организациязы чедип алыр ужурдуг.

Намибияны дүрүм чок ёзубиле эжелеп алган Мурнуу-Африка Республиканга удур шыгыы хемчегларин ККП-ның Кол Ассамблеязының Намибия талазы-биле туснай сессиязы ап чорударын чедип алырынче хөгжүн орар чурттарны ККП ТК ыйгырган.

Демиселиң турар Анголабиле бүрүн эп-сетнал каттыштырылгазын ККП ТК илергейлээн болгаш Намибияның улузунуң чөптүг херээн деткип турар дугайында медеглээн.

ЧҮГЕ ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭНИЛ?

Делегей темазынга беседа

Африканың хамаарышпас чурттарының негелдези-биле чыылдырган КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязы Намибияның айтырыыны сентябрь 3-тен 11-ге чедир чугаалажыр.

Ол чурттуң айтырыының алыс утказы чүдэл? Намибияны колонизаторлар эрткен түс чылдың төнчүзүнде эжелеп алган, ону Мурнуу-Африка деп адай бергеннер (делегейниң бирги дайынынга чедир Намибия хөй чылдар дургузунда Германияның тергиделиниң адаанга турган, а 1915 чылда ону Мурнуу-Африка Эвилелиниң (ам Мурнуу-Африка Республика) эргечагыргалары эжелеп алган). Намибия 1945 чылда Каттышкан Нациялар Организациязының делегей намгаламының системазынга киргеп, ону Мурнуу-Африка Республиканың чагырар эргезин КНО 1966 чылда казаан. Оон бээр 15 чылдарның дургузунда Намибияның айтырыының талазы-биле Каттышкан Нациялар Организациязының түрлүлэ хөй резолюциялары турбуже, Мурнуу-Африка Республиканың расистиг эрге-чагыргалары барыын талакы күрүнелерниң деткимчези-биле ол чүртту дүрүм чок ёзу-биле эжелеп алган туруп турар.

Расистер болгаш империалистиг күрүнелер Намибияның кедергей хөй бойдус байлаан шагдан бээр үптеп келген болгаш ам-даа үргүлчүдеп турар. Ынчангаш олар Намибияны амга чедир эжелеп алган турар-дыр. Делегейде эң байлак курлавырлыг алмаз болгаш уран Африканың ол чүртүнүн — Намибияның деңискээринде бар. Шериг-стратегтиг талазы-биле Намибия империалистиг күрүнелерге база аныыдыг: Африка дингин хамаарышпас күрүнелериге удур ону тескиниг кылдыр ажыглап турар.

Намибияның улузу эжелекчилерге хевээр чагыртырын күзевээн. Оон чоңу хосталга дээш чепсектиг демиселче кодуруп үнген. Намибия улустуң кара чангыс төлөлекчизин кылдыр КНО-нуң хүлээп көргени СВАПО партия чонның демиселин башлап турар.

Намибияда хосталгалыг демиселдиң чалбыыжын өөрүрер сорулга-биле НАТО-нуң кежигүнери беш күрүнелер — АКШ, Франция, Германияның Федеративтиг Республиказы, Канада ол чуртка политиктиг таарыштырылга дугайында «инициативаны» үндүрген. КНО-нуң контролюунуң алдаабиле соңгулдаларыны чорудар дугайында олар Мурнуу-Африка Республиканга болгаш СВАПО-га саналдаавнар. Каттышкан Нациялар Организациязының тугун империалистиг күрүнелер ажыглавышаан, Мурнуу-Африка Республиканың расистиг эрге-чагыргаларының эрге-ажыын камгалаан саттынакчы партияларның соңгулдаларга тиилелгезин хандырарын ораалдашкан. Чоонуң хөй нуруузунуң деткимчезинге даянган СВАПО партия ыңдыг соңгулдаларны чорударынга чоңнээрешкен, ынчаллажок Мурнуу-Африка Республиканың соңгулдалар дугайында саналды хүлээвейн барган.

Барыын талакы күрүнелерниң Намибияга хамаарышпыр ийи арциныг политиказы болчылдың январьда Женевага ажыттынган конференциниң үезинде база бууран дүшкен. Намибияда дайынны соксадыры болгаш ол чуртка хамаарышпас чоруктуң тыысыр дээш КНО-нуң планын боттандырар хуусалзын деңгээлдиг ол конференциянын эң чугула хүн айтырыгларының бирээзи болган. Саттынакчы партияларның төлөлекчилерин конференциянга киириштиреринг мурнуу-африка расистер дыка ораалдашкан. Эрге-чагырганы саттынакчы партияларга дамчыдын бээрин олар күзеп турган. Мурнуу-африка расистериниң болгаш барыын талакы күрүнелериниң — АКШ, Франция, Германияның Федеративтиг Республиказы, Канада ол чуртка политиктиг таарыштырылга дугайында «инициативаны» үндүрген. КНО-нуң контролюунуң алдаабиле соңгулдаларыны чорудар дугайында олар Мурнуу-Африка Республиканга болгаш СВАПО-га саналдаавнар. Каттышкан Нациялар Организациязының тугун империалистиг күрүнелер ажыглавышаан, Мурнуу-Африка Республиканың расистиг эрге-чагыргаларының эрге-ажыын камгалаан саттынакчы партияларга соңгулдаларга тиилелгезин хандырарын ораалдашкан. Чоонуң хөй нуруузунуң деткимчезинге даянган СВАПО партия ыңдыг соңгулдаларны чорударынга чоңнээрешкен, ынчаллажок Мурнуу-Африка Республиканың соңгулдалар дугайында саналды хүлээвейн барган.

Барыын талакы күрүнелерниң Намибияга хамаарышпыр ийи арциныг политиказы болчылдың январьда Женевага ажыттынган конференциниң үезинде база бууран дүшкен. Намибияда дайынны соксадыры болгаш ол чуртка хамаарышпас чоруктуң тыысыр дээш КНО-нуң планын боттандырар хуусалзын деңгээлдиг ол конференциянын эң чугула хүн айтырыгларының бирээзи болган. Саттынакчы партияларның төлөлекчилерин конференциянга киириштиреринг мурнуу-африка расистер дыка ораалдашкан. Эрге-чагырганы

Израильдиң эжелекчи эрге-чагыргалары боттарының эжелеп алганы араб девискээрлерни кара тураазында «ишцээдип ап» тураралар. Арабтарга хамааржыр черлерге олар боттарының шеригжиткен чурттакчылыг черлериниң болуктерии тургузуп турар. Израиль чазый хартыгаларның болап турары-биле алырга, ол чурттакчылыг черлер араб девискээрлерии Израиль күрүнеиин кылдыр чоорту хуудурарынга эге базым болур.

Ёзу-дүрүм чок үүлгедиглер, күүлээшкин болгаш кыжаныышкын — эжелекчилерниң Палестинаның араб улузунга хамаарыштыр ажыглап турар аргалары ол. Араб девискээрни бүрүн эжелеп алгаш, Чоокку Чөөн чүкте байдалды чөптүг чавырылдырарынга шаптыктаашкын үзүраштырар дээш Израиль ол үүлгедиглерни кылып турар.

ЧУРУКТА: Эль-Халяль хоорайның (Хербон) чогунда израиль шериг пааранын чепсектиг солдаттарның камгалап турары.

Камера пресс — СЭТА-ның фотозу.

Мексика ол чурттарны деткип турар болгаш моон соңгаар-даа деткиир апаар деп, президент онзалап демдеглээн.

Хосе Лопес Портильо чурттуң экономиктиг байдалының дугайында чугаалавышаан, национал экономиканың хөгжүлдезин шиитпир-биле чогумчалыг дээрэни айыткан. Улетпур будүрүлгезиниң улуг үүлү күрүне хөреңгизи хамааржыр күрсекторнуң будүрүлгелериниге онзалакш турар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мексиканың президентизиниң чугаазын «Вашингтон пост» солун тайылбырлаан болгаш даштыкы политика талазыбиле Мексиканың база АКШтың аразында ылгалдарны кедергей ширинн байдалдыг айыткан-дыр деп бижээн. Нейтроннуг бомбаны будүрер дугайында шиитпирни Мексиканың президентизи буруу шапкан болгаш Карибассейниниге АКШ-тың политиказының хөй талаларын хүлээп көрбээн.

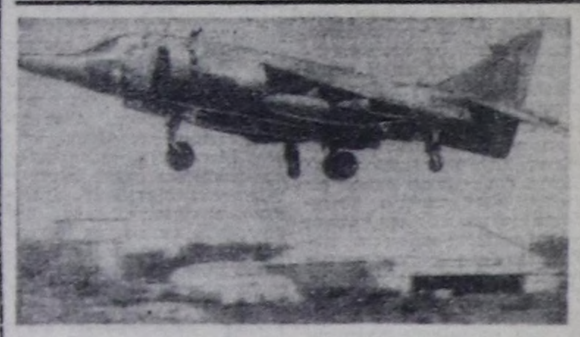

Каттышкан Штаттар болгаш Великобритания дээрже дорт дүндүүштелдир ужар болгаш ынчаар хонар модернизастаттынган «Харриер» хыдыкчы-бомбардировщиктерни кады будүрүп үндүрериниң талазы-биле дугуржулгага ат салганнар. Ук дугуржулгада ыңдыг хевириниң 60 самолёттарын Британ шериг-агаар күштериниге кылып бээрии айыткан. АКШ-тың далай чадаг шерииниң коруузунга 300 хыдыкчы-бомбардировщиктерни бээрии көргем.

ЧУРУКТА: дээрже дорт дүндүүштелдир ужуп үнер болгаш ынчаар хонар «Харриер» деп англи хыдыкчы-бомбардировщик.

Камера пресс — СЭТА-ның фотозу.

ТЫВА ДЫЛЫМ

Төрээн чурттуң кайың, чүден эгелээрин
Дөтеревис ырлажып-даа турар-дыр бис.
Төлү биске ада, ие, чеди—алдың,
Төрээн дылы олар-биле бир дең—эргим.
Чаңгыс сөстен сеткил сергеп, өөрүп болур,
Чаңдыр бараа, хомудай-даа берип болур.
Эдиткен сөс, боодан үндүр аткан ок дег,
Эгиттинмес дижири-ле ылап ийин.
Шүгүм чазаар мурнувуста, шыгаан аар бис,
Чугаалаптар мурнувуста, боданыр бис.
Сөөктү хемдээш, чартын ыяш көөр апаар,
Сөөгү сөглээш, шыпынга-даа чедер апаар.
Дылы-биле турган дытты ужуруптас,
Акеы-биле аалды база көжүрбес!—деп.
Ада-өгбе дужундан бөөр байбаңнарны
Тывыңгырлар үттеп-сургап келген чүве.
Тыва сөстүң мерген, күштүүн билир дизе,
Дыка кластан, коижыдар албан эвес—
Буруп шагдан чонуң домаа уран, шевер,
Будуп, чаап каан эриннер-даа аңаа четпес.
Бакка-сокка дылдар холуп чугаалавайн,
Баштай төрээн чүтаң эки шиңгээтсинзе,
Өңнүк туржук, өскенің-даа дылы сеизэ,
Өөредип каан аъдың ышкаш, чаажыга бөөр!
Салчак МОЛДУРГА.

БАЙЛАК БОЛЗУН

Белдир-Арыг барыксаарлар
Ой челзип чеде-ле бөөр.
Ферманың мурнакчызы
Оюмаага дужа-ла бөөр.
Сагган сүдүн савай бөөрге,
Савазырай берген болур.
Сайлыг-Хемниң шапкын
суунун
Саарыынга деннеп бөөрлер.

Ояланың кан-на дуюу,—
Кадыр-бертке торлур эвес.
Оюмаанын дыңзыг холу
Кадыг ишке тоор эвес.
Эрес саанчы дуржулгаазы
Этээртинмее байлак болзун!
Эжи-оорү — аалчылары
Эжик, дөрге ешмас болзун!
Б. ДОЮНДУП.

(Эгези № 201, 202 «Шында»).

ЫРЛЫГ-БУЛАК

Ырлыг булак ырлап чыткан. Шал ногаан чымчак шыктың дал ортузунда мээге чык дээр кара сут бажы ында чеже чылдар дургузунда аттыгып келген чүве, ынчалза-даа мынчаар кажан-даа ырлап көрбээн. Ырлыг булак ырлап чыткан.

«Октябрь» совхозтуң төп суурун чечек-чимис дүй бүргей берген. Кудумчуларында безин бутка ораажып, сүстүп чыткан. Эрээн-шокар ховаганнар, ураң холдар аргываан хевистер дег, ховуларда чечек баштаан. Агаар мырыңай-ла ары-чигири-биле чыттаткан. Хамнааракчар кааң дээрже өрүмнелип үне берген, хүнүң алдын херелдери-биле багаланып алган, черже бадарын уттупкан тургулааннар.

Ырлыг-Булактың кыдыында чайгы ногаан шелде спортчу өң-базазын - чычыы-торгу, хип-хилиң туктарны чымчак салгын хоюндадыр суйбап турган. Кырер эжик кырында калбак кызыл пөс херип каан, ында ак будук-биле бижээн сөстер кайы оранчоктан көстү бээр: «Малчыннарга болгаш тараажыларга изиг байыр!». Маргыш чок, мында ажылагайның эң аар чүгүн эктинде салып алган, эң кол, эң харыысалгалыг, эң хүндүлүг кижилерни адап каан. Оон ыңай бажы ногаан, көк, ак, сарыг, кызыл, хүрең пөстерде бижиктер, кыйгырыглар-ла хөй: «Кежээниң мурнунда — хүндү, чалгаанның мурнунда— хөчүү», «Чайгы чаңгыс хүн бүдүн кыштың чемгерер», «Чайын шанаан септе», «Чазый кижи чазын калыр, чарык бүлгээр күзүн калыр», «Саавчының сүдү хоюг, сакманчының холу хоюг», «Таңдым турда, таңдаш-ла мен, тараам турда, тодуг-ла мен», «Хойлуг кижи каас, инектиг кижи тодуг», «Иш биле спорт — йис төрээн алышкылар», «Мөгенің майны кадырык», «Араганың кырынга чам үнер», «Эки дыш —эки иш» дээш оон-даа еске, оон-даа ыңай. Ырлыг-булакчылар ынак ырызын база эң көскү черге азып алганнар:

Ырак черге чоргузмаа-даа,
Ырлыг-Булаам утпас-ла мен.
Ыргай-биле кагарга-даа,
Ынак сарыым кагбас-ла мен.

Спорт шөлүнүң бир талазында тос кулаш төш чартыы хана солун азып каан турган. «Чартык чылдың түңнелдери» дээш мурнукку үүлдүт. Оон соонда совхозта хой ажылының бригадири Лапчар Ирбижейнин, чер ажылының бригадири Эрес Херелдиң, сүт-бөраан фермазының эргелекчизининң, школа директорунуң, уруглар садының эргелекчизининң, көдээ Культура бажының директорунуң, совхозта янзы-бүрү тускай эртемнигнерниң, анаа-ла ажылчыннарның үүлдерни, корреспонденцияларың, медээлерни, чагаалаларын киргизээн. Шүлүктер, ырлар база чораан. Сөөлүнде чечен сөстерлиг баштак чуруктар шуужа берген. Ында ажыл-иштиң маадырларындан эгелээш, совхозтуң удуртур ажылдакчыларынга четкен. Чалгаалар, мегечилер, хоюүлар, арагачылар дээн үүл-бүрү шаарланчактарны база чаштынар чер тыппаанианры дөгерезин ында чуруп каан болган. Лапчар биле Анай-кыс Ирбижейлерин хөй ирбиш оолдары эдертип алган, кодан сыңмас хой кадарып чоруур кылдыр чуруп каан. Оларның чанында андазыннарлыг трактор аргажын көдүрүп алган Эрес биле Долаана Херелдер турган. База-ла хөглүг. Адактың соонда совхоз директору Бичелдей Кыргысович Мөңгүн-оолду азар шой көдүрүп алган турар спортчу кылдыр чуруп каан болган. Холдарының, буттарының, аптара дег, булуңналчак хөрээниң шынганнары мөчек-мөчек. Арныында дери борбак-борбак төктүп турар. Көдүрүп алган шоюнда эңмежок сөстер бижип каан: мал ажылы, чер ажылы, школа, эмнелге, уруглар садыы, садыг, тудуг, ногаанчыдылга, бот-тывыңгыр уран үүл, күш-культура болгаш спорт, бойдус камгалалы дээш, оон ыңай үжүктер номчуттунмас кылдыр бизиредип чоруй барган.

Ырлыг-Булак суурның күшажылчы хүнү эртенин-не спортчу шөлден эгелээр. Чылыгдаа шагда, оок-даа шагда дөмей. Эртенги сула шимчээшкинер кылып, совхоз директору биле спортчу инструкторлар халчып үүп кээр. Оларның соонга ажылчыннар, көдээ интеллигенцияның төлээлекчилери туруптар. Уруглар база, уруглар база. Кежээ хол бөмбүү, стол теннизи, байырлалдар чоокшулап келгенде, мөге хүрежинге белеткел, сооткан аъттар үзүргедин.

Спорт шөлүн ырлыг-булакчылар боттары ажылдан дашкаар үеде дерип алганнар. Долгандыр херимээш, ыяштар тарып каан. Бөмбүк ойнаар, мерге кагар, ча адар шөлдерин шалалаан.

Эртенниң 10 шак. Спорт шөлүн үрер хөгжүм үнү дола берген. Чаңчыл болган «Дөгө-Базры». Оон соонда боттарының ынак марыжы «Ырлыг-Булаам утпас-ла мен».

«Октябрьның» чону ажылдап-даа билир, дыштаныр-даа билир. Спорт шөлүн чоп долуп эгелээш. Ында көөр үүлдер, баар черлер көвей. Чылыган чон садыгны дола берген. Оон артканнары пөстерде кыйгырыглар номчаан, чамдыктары узуп хана солун чанында каттырышкан турганнар. Кижи бажы кизирт.

Тускай ангылап каан шөлде шыйыглар аайы-биле хууда мотоциклдер, автомашиналар чыскаалдыр тургулапкан. База бир тускай шөлдерде багаштарда эзерлиг аъттарның эзенгилери кыгыраар. Машина бажы кылаң, аът бажы оргу.

Наадым доктаатынган чаңчыл ёзугаар суур адаанда ыдыктыг чевегге дириг чечектер салыышкынындан эгелээн. «Октябрь» совхозтуң эң эки кижилери — ажыл-агыйның удуртукчулары, үндезилекчилери, хоочуннар, мурнакчылар, комсомолчулар, пионерлер аңаа чеде бергеннер. Комсомолчу Сендиния, хоочун коммувар болгаш колхозчу Тос-Таңма утбайның цемент-биле кудуп, хаш-биле каастап чаартып каан чевээнің кырында демир андазын, кан өргөн турраскаалдың чанында моондакмоондак чечектер, чаа үүп орар тарааның чаш сыптары, тайганың арга-ыяжының ногаан будуктары салдыган. Эң баштайгыларга өөрүп четтиргенин илередип, оларның чыряктылыг үлегер-хевирин сактып, ырлыг-булакчылар мөгейгеннер. Чылган чон ыыт чок. Төрээн чер-даа ыржым. Салгакчылар, билип алынар: кижилерниң чурттаалгазы-даа, өлүмү-даа күш-ажылы-биле холбашкан, чырык хүн адаанда чер бөмбүрээ —чүгле ындыг ишчилериң холдарында туттунуп алган турар, эрткен үени сактынар, амгы үеви камнаңар, келир үени тургузуңар.

Хөгжүм чирт дээн. Наадым эгелээн. Чылган чонуң каруа спорт шөлүнде кызыл туктар, дириг чечектер, ногаан будук-биле шиметтингген Ленининң улуг чуруун артында азып каан бедик индирде барган. Ырлыг-булакчыларның күш-ажылчы байырлалын «Октябрь» совхозта партком секретары Долаана Алдай-ооловна Херел ажыктаан. Оон соонда илеткел кылыры-биле совхоз директору Бичелдей Кыргысович Мөңгүн-оолга сөс берген. Ол Марста чуртталга бар бе азы чок бе дээрзиниң дугайында халааданчыг узуун лекция номчуваан, боттарының ажыл-херектеринде чедишкиннерни допчулаан, четпестерни тодаратказып, соруглаарны айыткан. Директорнуң чугаазы кыска болгаш билдингир боорга, чонуң сеткили таарыжып, адыш часкаашкыннары диңмирел турган. Ынчанмайын канчаар, улуг кижилерни, угаанныг кижилерни сургаан херээ чүү боор, ол чокка-ла билдингир чүвени: ажылдаар керек! Дараазында төп черлерден болгаш кожазында ажыл-агыйлардан келген аалчылар ырлыг-булакчыларга байыр чедирип, маңнайлыг сөстер чугаалаваннар. Оларга улаштыр совхозтуң директорунуң дужаалын ёзугаар чартык чылдың мурнакчыларына өртектир белектер тывыскылаан. База катап хөгжүм үнү, база катап адыш часкаашкыннары. Эң ылангыя мурнакчы ады үнген аныяк оолдар шаңпал-биле кады чечектерни торгу тонуут, дорду курлуг аныяк кыстарның холдарындан алырга онза таалынчыг болгаш уттундырбас болган. Бо ёзулал кижилерниң түректеринге үрде артып калып.

(Уланчылыг).

Эргим номчукчулар!
«Шын» солуннү чагыдып алыңар.
Бо чылын солуннуң чагыглазын түгле сентябрь, октябрь айларда чорудар. «Шын» солуннү чагыдып алыр дээр болзуңза, хуусаазын эрттирбес дээш далаш.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе». Информастыт программа. 8.40— Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—«Чаштарга аңчыгаштар дугайында». 9.35— «Силерге, ада-иелер!». 10.05—«Челээш». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: «Сырница». (Болгария). 10.35—«Айыыл чок шимчээшкин дээш». 11.05— «Куклыныксыларның чогаадылгазы». 12.05— «Москва чурттут херээжен». 13.35— Уругларга фильм. «Загадкино суурда». 14.00— Бөгүн делегейде. 14.15 — «Спортлотонуң» 36-гы тиражы. 14.25—РСФСР-ниң фольклор ансамбльдериниң күүселдеви. 15.10 —Даарта— ССРО-ниң нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүтү-эвилел үүгүдүү. Дамчыдыгага ССРЭ-ниң газ үлетпүрүнүң министри В. А. Динков киржир. 15.30— «Дириг амытаннар дугайында». 16.30—Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.15 — «Ужуп чоруур корабль». Мультфильм. 17.35—«Чоокку Чеоп чүк: сагыш-сеткилдиң аарыы, дүвүрээзин, идегел». Документалдыг фильм. 18.20— «Ыры-81». 19.30—19.45— Чапсар. 19.45—«ТТ-ниң экранында бир дугаар». «Идегелдиң сырыны». Уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». Информастыт программа. 21.35— «Каткы бажы катказ эвес...». 22.55—23.55— Спорт программазы: чиик атлетикага делегей кубогу. Италиядан дамчыдылга. Акробатикага делегей кубогу. Швейцариядан дамчыдылга. Теңгеңде — медээлер.

ИНИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20— «Театр чарлалының чанында». 15.15— Чадаг-терге спортунга делегей чемпионады. Трек. 15.30— «Солникиның альбомуу». Документалдыг телефильм. 15.45—«Че-ве, кыстар!» 16.55—Д. Храбровский— «Чүрек соп турда...» Ленинградтың Күрүнениң драмазының А. С. Пушкин аттыг академиктиг театрының фильм-шинзи. 19.30— «Музыкалыг киоск». 20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштарь». «Простоквашинода дыштанылгалар». 20.15— «Кадыкшыл». 21.00—«Үе». Информастыт программа. 21.35— «Данғынаны бербе». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериалары. 00.00—00.25— Даюдога делегей чемпионады.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага эдир булуттаар, чер-чергерге чаъстаар. Янзы-бүрү угланышкының хаттың күүжү секундада 9-14 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 10-15 градус чылыг болур. Дүне доңаттаар чадавас.

Кызылга база-ла эдир булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 9-14 метрден эртпес. Хүндүс 13-16 градус чылыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КЫСКА ШООДУГЛАР

— Кайнаар эстедириң ол?
— Кадайымга чаа бөрт садын алгаш, мода өскерлиринің мурнунда дүрген барып, бажыңымга чедирип, четтиргиттер дээш кызып чор мен.

* * *

Эртемден кадайынга өөрүшкүлүг дыңнаткан:
— Марсчылар-биле харылзаа тударын ам-на чедип алдым.
— Ол кончуг эки-дир — дээш, оон кады кырааны уламчылаан:— Хирлиг хептериң хеп чуур черге база катап чедирип шыдавааның ол бе?

* * *

— Шаңнаткан акшаң-биле чүнү садып алыр сен?
— Электрилиг шала аштакчызы.

— Хен чуур машина садып алганы дээре эвес чүве бе?
— Хүтбай чүве-дир ийин, хен чуур кижи — кадайым, а шала аштаар кижи мен бодум болбазык мен бе!..

* * *

Аъш-чем долдур дыгаан улуг барба тудуп алгаш, кирии келген кадайын ашаа көрүп каан:
— Бо чоруун моон соңгаар соксадым көр! Сен хире назыхар үезинде херээжен кижи ындыг аар чүве көдүрбес ужурлуг. Оон орнуна ийи катап бөргеш, дажытпап алганы дээре!..

Сонуургактарга

СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИНИҢ УЖУДУУШКУНУ

«Максим Горький» деп самолёт-гигантыга пассажир болуп олурган сураглыг француз чогаалчы Антуан де Сент-Экзюпери даштыкы аалчыларда Москва кырынга ужудуушкун кылган кара чаңгыс кижи болур. Оон допчу нандарының дугайында литературада кирбээн бо фактыны Грозный хоорайда чурттап орар хоочун инженер Л. Хургес бадыткап ыдаар.

Москвага төрүттүнген ол ижener чаш чылдарында-ла радио херээнге онза хандыкшылдыг нораанындан дораан-на бирги класстың специализин алган. Лев Хургестиң чуткулдуун өөренип көргеш «Максим Горький» деп самолёттуң экипажынга бортрадист кылдыр томуйлаанны таварылга эвес. Ук самолёт агитэскадрильяның составынга кирип турган, составты журналист Михаил Кольцов удурткан.

— 1935 чылдың май 17-де бистиң экипажывыс «Максим Горькийни» француз делегацияга таныштырып турган — деп, Лев Лазаревич сактыр чугаалаар.— Ону көргеш соонда делегацияның баштыңчызын Москва кырынга ужудуушкун кылырынче чалаан бис, ынчалза-даа оон чайы чок болганындан аварза селүүстээр аргаңы «Пари Суар» солуннуң корреспондентизи Антуан де Сент-Экзюпериге берген.

Турт-сыкы улуг, чаагай, эйлек чаңгыс Сент-Экзюпери мээң радиорубкамга кээп олурупкан. Шынап-ла оон долгандыр бүгү чүве аажок эки көстүр чүве. Часкы ногаан пабысылалдың кырынга бир дээскингген бис, кажан Моссоветтиң кыры-биле ужудуп ора, дугуржулга ёзугаар, күүгүлүг радиоустановканы ажыддадыпкан мен, «Дээрден үн» дижирвис аллга чаңгыланы берген. Сураглыг авиамарии хоорайның ыыт-шимээнин баспышаан, ойнай берген. Лалчывыс хулумурдү, оон ийиләэн «Улам бедик, улам дүрген...» дижип ырлажы берженивисти бэттарывыс эскербейн барган болдувус.

Москва, самолёт-гигант, ворушкулуг жари—Параж чурттуг аалчыга онза таарышкан. Чартык шак иштинде кады ужуткаш, бис ийи дылды хоюп турган, элээн хөөрештивис-даа. Кайывыс-даа билирле орус болгаш француз сөстервисти чыып турган бис. Байырлажып тура, Сент-Экзюпери мөңээ визит карточказын арттырып каан.

Оон соонда, бир чыл эрткенде, эки турачы интернационалистер-биле кады Испанияже, хамаатыбайынга киржири-биле чорупкан...

Амгы үеде Л. Хургестиң назы-харын улаткан-даа болза, ажылдавышаан. Ол идепкейлиг чаартыкчы аларган болгаш чаартылга кылыр талазы-биле автор херечилелдиг.

Г. НАСОНОВ,
СЭТА-ның корр.
Грозный.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Кайда сен, ынакшылым» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Чажыт ортулук» 10.00, 12.00, 14.50; «Моржтар эжиндирип чорлар» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.
«Каа-Хем»: «Шуптузуп бодууска»: 15.00, 16.50, 18.40 20.30 (узаткан) шактарда.

Кызылдың № 1 көдээ профтехучилищезинин 1960 чылда Херел-оол Сатович Санчайның адынга тывысканы ВР № 086007 шын-зылгазының читкенин барымдаалаш, ону күш чок деп санаар.

КЫСКА ЧУГААЛАР

Күжүвүс—найыралда

СЫЛДЫСТАЛГАН ХООРАЙ

ТАШКЕНТ — Ортаакы Азияда улут болгаш эң аян-хевирлиг, онзагай хоорайларның бирээзи. Мында аэровокзалдар безин ийи (эрги, чаа). Чаа аэровокзалдың ийиги кадыыче үнерде кижи аар чүгүн көдүрүп бар чыпкас. «Волга», «Жигули» ышкаш автомашиналар саат чокка халдың үүнү келир кылдыр тускай орукту бедидир кылып каан. Хала чок-ла! Моон бүгү 15 авиледелшкен совет республикаларның пайысылалдарыиче база чурттуң кайы-даа түгүнче улуг-улуг хоорайларже дүн-хүнүң 24 шагының иштинде ужуда берип болур, а чурттар аразының Дели, Кабул, Карачи ышкаш авиамаршруттары база хөйү-биле ажыттырган.

1 миллион 800 муң хире чурттакчылыг бо улуг хоорайда 100 ажыг нацияларның төлээлекчилери чаңгыс иениң төлеларин дег бир демниг ажылдап, өөренип, чурттап турар. Оон-биле кады ол-ла агаар оруубиле дорт харылзаалыг даштыкы чурттарның хамаатыларына кижи бо-ла таварышкылаар. Демги чурттар-биле Ташкентиниң үлетүүр, культура харылзаазы бүгү талабиле ёзуп бажыскан. Чаңгыс чижек, машина тудуушкун заводу Азия дииле турар барык бүгү чурттарже бодунуң продукциязын чорудуп турар. Оон ажыгда культура харылзаалары база-ла улам хөгжүүшаан. Бис анаа чоруп турган үевисте Афган Демократтыг Республиканың Күрүнениң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерт көргүзүүлери каш кежээ улай болган. Харыы кылдыр Узбекистаннның аныяктарының Бахор аттыг танцы ансамбли Кабулда чеде берген диштилер.

Бахор деп узбек сөстү тывазыпче очулдурарга, час дээни ол. Узбек черинде, оон пайысылалы — чараш чаагай Ташкентиниң өзүлде-хөгжүлдезин көөрге, шынап-ла часка демей. Чазын бүгү бойдус өң кырип, чечектелир болгай. Узбек чонуң амыдырал-чурталгазы Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының сосында канчаар-даа ажоок өскерлип, бүгү талалыг чечектелип хөгжөөр. Оон чижээн республиканың пайысылалы— Ташкент-биле таныжылгавыс үезинде тодаргай көрдүвүс. Ташкент дээрге «Даш-хоорай» дээн. Бүгү туруп келген дургузунда ол шаанда даштыкы экелекчилерге чеже-даа катап үрегдедып, бустургаан. Хүл-ыйба ажаргаш-ла катап тургустунуп кээр турган. Даш-хоорай деп атты XIII үе чылдан бээр эдилеп турар.

ШЫНАП-ЛА чүге-даа торулбас, кадыг-берге хоорай чүве-дир. Оон ол шынарын хынаан ышкаш 1966 чылдың апрель 20-де бойдустуң улуг халавы — чер шимчээшкинин хоорайның барык шуптузуун бузундузже шилчиткен. Муң-муң аг-бүделер ораи-бажың чок артып, майгыннарга чурттаң эгелээн. Чер шимчээшкининиң халаптыг уржуун шалыпкын чайладыры-биле бүгү чурт, бүгү совет улус Ташкентижилерге аңы-дужаа дузалдамчының чылыг холуун сунган. Хоорай мырыңай кыска хуусаа дургузунда бут кырынга база катап быжыыбиле туруп келген.

Хөй янзы нацияның кижилериниң маңаа илереттинген бузулбас, мөңге быжыг найыралын чер шимчээшкининиң эрткен черинде бедигээш кырында тудуп каан «Улустарның найыралы» музейниң экспонаттары хереченлер турар. Хоорайның ишти-биле хан олургарга, «Подмосковье» кудумчузу, «Ленинград» аалчылар бажыңы. Ашхабад аттыг магазин дээш хөй-хөй тудугларга сагыш-сеткилге дыка-өөрүнчүг. Оларның шуптузуун Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы хоорайларындан, суурларындан дуза көргүзүп келген тудугжудар тутнан.

Ыпчаарга Ташкент хоорай административтиг он районнарга хуваарыткан. Оларның хемчээлиниң-даа база ужургдузазының-даа талазы-биле-ээ колуу теп район болур. Ында кол черни Ленин шелү эзелеп турар. Ол түгле Ортаакы Азияда эвес, а бүгү чуртта-ла улус шелдериниң бирээзи. Делегей пролетариадының баштыңчызы В. И. Ленинге тураскаал шелдүң төвүнде, оңу улам аян-шинчи, хевир киирген. Тураскаалдың автору — ССРЭ-ниң Чурула академиязының президентизи, ССРЭниң улустуң чуруукчузу скульптор Н. Томский. Ол ышкаш шелдүң бир ужунда Ленинниң музейни Ортаакы Азия архитектуразының дээжизин дижири аңаа эвес. Аңда хереглеттинген түс черниң мрамору Москва метрополитенниң станцияларын тудуп тургузарынга ажыглаттынган. Музейниң кожазында төөн түк аңы-биле кылдынган 16 каът парлалга бажыңы база эртикен-дүшкен хөй-хөй тудугларга сагыш-сеткилге дыка-өөрүнчүг. Оларның шуптузуун хайныктырып кээр. Мында 17 содуннар, 18 журналдар хүнүң-не муң-муң тираж-биле доктаамал парлаттынып үнүп турар. Шелде, черле ынчаш хоорайда аяшпинчизи бот-боттарынга демейлешпес, дээр шаар аттыкан фонтаннарның чежеазы ол дээр! «Хевек» — оларның түгле бирээзи. Узбек ССР хевең бүдүрүлгезин-биле чуртта ат-сураглыг чер.

ТАШКЕНТ ол ышкаш эртемниң база культураның төвү. Хоорайның чурттакчыларының барык бичә чартык кезии өөренип турар. Хоорайда 150 ортумак школаларның, дүзоукчуларынга 21 дээди өөредилге черлери боттарының эжиктерин чыл бүрүделе байырладыры-биле ажыдып келген. Ол хөй санныг школаларның аразында бир онзагай школа бар. Ону украин тудугжулар 1967 чылда туткан, ажыглалга киирген. Оргаакы Азияда эң улуг дээн бо школаның девискээри 5 гектар черде чаптылган. Ол болза бот-боттарынга тудуп болгаш ангыланчак он ийи корпустардан тургустунган.

Архитектура талазы-биле онзагай шиитпирлеттингеи ыңдыг объектилер мында базым сонай. Бистиң чурттап турганывыс шил, бетонданп бүткен 17 каът «Узбекистан» залчылар бажыңы оларның бирээзи. Ырактан көөрге ажыдып каан ном хевирлиг, киши чежеге-даа кайган туруксаазы кээр хевир-көрүштүг бо аалчылар бажыны 1974 чылда Узбек ССР-ниң 50 чыл ооң таварыштыр ажыглалга киргеи чүве-дир.

Ташкентиниң ооң кадында политиктиг үжүр-дузазы база улуг. Маңаа аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң аразында тайбың кожахолбаа догуинаарының дугайында чугаалажышкынчар-даа болуп турулаан. Совет-моол аныяктарның найырал фестивалы база маңаа эрткен. Азия-Африка чурттарының чогаалчыларының симпозиумнары, уран-чечен болгаш документалдыг кинофильмнериниң делегей фестивалы дээш онза чугула ужуражышкыннар маңаа доктаамал болуп эртип турар. Хоорайның хөй санныг дээди, ортумак өөредилге черлериндеге совет оолдар, кыстар-биле кады аңы-дужума чурттар Вьетнамдан, Моол Арат Республикадан, Лаостап, Кореядан студентилер, сургуулдар хөй. Совет чурттуң алдарлыг кызы, делегейниң бирги херээжен космонавтызы Валентина Владимировна Николаева-Терешкованың космоска ужудуп тура чер-биле харылзаа тударда ажыглап турган ады «Чайкага» тураскаадып адаан «Чайка» кинотеатрның ханазында кескү черде улуг үжүктер-биле мынча деп сиилбин бижип каан сөстер сеткилдерни сергетпес аргажок:

«Чылдыг найыралдың
хоорайы — Ташкент
чалдысталын Чөөн чүкте
чайыннаан...»

С. МОНГАЛ.
(Ташкент — Кызыл).

Булуттарже бедий бергеи
Буурының бажындыва
Аис хүнде үне бергеш
Аңгаар, дескээр көрүнерем.

Шагаан-Арыг, Чаа-Хөл
суурну
Сагыыр бис, чоок чер-дир.
Оон туржук Хемчик бажын
Оортан көрүп ыаар силер.

Гаяды-Уула делгем сирти
Танытынар: дээ тур-ла.
Адар-Төштүң арты безин
Аңаа костур — бедик-ле сып.
Д. Очурнуң фотозу.

СВЁКЛА

Свёкла — көдээ ажыл-агыйында эрте-бурунгу культураларның бирээзи. Шагда кижилер ооң түгле бүрүлерин эм кылдыр үнелеп чораан. Делегейниң дыка хөй чурттары амгы үеде свёкланың янзы-бүрү сорттарын тарып, бүрүлери эм шынарлыг-даа болза, колдуунда ооң дазылын үнелеп турар. Бүрүзүнде А болгаш С витамин элбек.

Дазыл чемижинде 10-дан хөй хуу чигир бар. Свёкла — чартык витаминниг үнүш. Ында С витамин картофельдиниле дөмей, оон аңгыда В витаминниң белүү болгаш витамин РР, каротин бар. Кыжын, чазын чаа ногаа болгаш фрукт аймаа ховартаанда, свёкланы чемге ажыглаарга кончуг үнелиг. Свёкланың витаминнери үр үеде камгалатпынар, ол ышкаш организмге эргежок чугула магний, кальций, фосфор, кобальт, железа, йод дузу чергелиг будүмелдер бар. Кобальт дузу B_{12} деп витаминди ылгадырарынга идиглиг. Ол витамин еске витаминнер болгаш будүмелдер-биле демнешкеш хан эргилдезин өйлээр. Улусчу медицинага свёкла, морковь болгаш редька чулуунуң холумаан хан четпестээнде ажыглап чораан.

Өске ногааларга бодаарга, свёклада йод хөй. Ынчангаш ол боостаа, безин аарыглыг атеросклерозтаан азы улгады берген назылыг кижилерге кончуг ажыктыг. Эрте бурунгу үеде косметологтар свёкла чулуун ажыглаарга арыннын өңүн экижидер, кештин аян киирер дижир турганнар. Свёклада нарын полисахаридтер элбек. Ол ижининиң ирээн бактерияларын узуткаарынга, организмге глюкогенни тыныдырарынга дузалаар.

Свёкланың органиктиг кислотазы болгаш клетчатказы шөйүүдүнүң перстальтиказын херлип чыырлырын күштелдирер. Хоочурап тырыктаар кижилерге 100—150 грамм хайындырган свёкланың хандызын аш ижинге ижерин сүмелип турар. Ажыктыының талазы-биле свёкла оон-биле кыязгаарлаттынмас. Ында бетаин деп органиктиг будүмел база бар. Ол чемде үнүп болгаш мал белогун синиреринге база баарның ажылдаарын экижидер холишкин тывылдырарынга дузалаар. Ынчангаш свёкла баары аарыг кижилерге диетага солуттунмас азыг-чем болур.

Ю. ФЕДОРОВ,
эмчи.

Редакциянның адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эдилдирел болгаш совет түрелгези кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, кадра ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбей баргада 2-32-75 телефинче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1821

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01720